

ПРЕЗИДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

РОЗПОРЯДЖЕННЯ № 129

м.Київ

«27» 02 2019 р.

Про затвердження концепції, складу наукової ради, положення про наукову раду цільової програми наукових досліджень НАН України «Соціокультурний простір України у формуванні національної стратегії: територіальні ідентичності, ідентифікаційні символи, ментальні практики» та оголошення конкурсу проектів за цією програмою на 2019 рік

З метою реалізації дослідницьких завдань, визначених постановою Президії НАН України від 30.01.2019 № 21 «Про підсумки виконання Секцією суспільних і гуманітарних наук НАН України цільових програм наукових досліджень НАН України», розвитку теоретичних засад і підготовки практичних рекомендацій з проблем формування цілісного соціокультурного простору України, відповідно до Положення про цільові програми наукових досліджень НАН України і цільові наукові (науково-технічні) проекти НАН України, затвердженого постановою Президії НАН України від 19.12.2018 № 340:

1. За поданням Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України:

1.1. Затвердити концепцію, склад наукової ради, положення про наукову раду цільової програми наукових досліджень НАН України «Соціокультурний простір України у формуванні національної стратегії: територіальні ідентичності, ідентифікаційні символи, ментальні практики» (далі – Програма), що додаються.

1.2. Оголосити конкурс проектів Програми для їх виконання в 2019 році.

Конкурс провести відповідно до Положення про порядок конкурсного відбору та звітності за науковими проектами установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України (далі – Положення), затвердженого постановою Президії НАН України від 30.01.2019 № 28.

2. Науковій раді Програми забезпечити:

2.1. В триденний строк після підписання цього розпорядження розміщення на веб-сайті НАН України інформації про умови проведення конкурсу та концепції Програми.

2.2. Прийняття від установ НАН України запитів та інших необхідних документів щодо участі у конкурсі (згідно з п. 10 Положення) впродовж 30

календарних днів з дати оприлюднення на веб-сайті НАН України інформації про умови проведення конкурсу.

2.3. В місячний строк після завершення терміну подання запитів:

– попередній розгляд поданих учасниками конкурсу запитів та доданих до них документів, визначення переліку проектів, допущених та не допущених до участі у конкурсі згідно з п. 12 Положення за формою, що додається;

– здійснення наукової експертизи проектів згідно з п. 14 Положення;

– узагальнення інформації про проекти, що беруть участь у конкурсі, визначення їх рейтингової оцінки та складання рейтингового списку проектів за формами, що додаються;

– підготовку та подання на погодження Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України пропозицій щодо конкурсного відбору проектів із зазначенням переліку проектів, рекомендованих до виконання, та обсягів їх фінансування;

– подання переліку відібраних за конкурсом проектів, погодженого із Секцією суспільних і гуманітарних наук НАН України, на затвердження Президії НАН України в межах коштів, передбачених постановою Президії НАН України від 19.12.2018 2018 № 341 «Про затвердження розподілу бюджетного фінансування НАН України на 2019 рік».

3. Контроль за виконанням цього розпорядження покласти на Секцію суспільних і гуманітарних наук НАН України та Науково-організаційний відділ Президії НАН України.

Президент
Національної академії наук України
академік НАН України

Б.Є.Патон

Головний учений секретар
Національної академії наук України
академік НАН України

В.Л.Богданов

ЗАТВЕРДЖЕНО
розпорядженням Президії НАН України
від 27.02.2019 № 129

КОНЦЕПЦІЯ

цільової програми наукових досліджень НАН України
«Соціокультурний простір України у формуванні національної стратегії:
територіальні ідентичності, ідентифікаційні символи, ментальні практики»

Програма відповідає пріоритетним напрямам розвитку науки і техніки, затвердженим Законом України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», актуальним та перспективним напрямам наукових досліджень, визначеним постановою Президії НАН України від 10.07.2015 № 181 «Про реалізацію основних завдань НАН України в наступному періоді, визначених Загальними зборами НАН України 15 квітня 2015 р.».

**Проблеми, на розв'язання яких спрямована програма,
необхідність її виконання**

Потреба в осмисленні й науковому узагальненні досвіду територіальної організації в Україні, виявленні певних закономірностей у розвитку процесів просторових трансформацій і деформацій, територіальних і регіональних ідентичностей сьогодні надзвичайно велика. Головна причина актуальності регіональних проблем для України полягає в об'єктивній поліфонічності національного буття. Відсутність спільних для всіх регіонів політичних, ідеологічних і культурних цінностей, здатних консолідувати населення країни як єдину громадянську (політичну) націю, вимагає від владних структур чіткої стратегії, спрямованої на подолання регіональної біполярності.

Сучасні процеси формування політичної нації та національно-державної ідентичності в Україні виявилися неймовірно ускладненими асиметрією у розвитку регіонів і неспівмірністю ціннісних, у тому числі зовнішньополітичних, орієнтацій. Наслідком стали, окрім загострення соціальної відчуженості, втрата територіальної цілісності через анексію Криму і збройний конфлікт на Сході країни на ґрунті інспірованого із-зовні сепаратизму. Однак, попри ці виклики й загрози, проблеми кордонів і погранич займають непропорційно мало уваги у вітчизняних наукових дискурсах. І якщо реалії практичної кордонної політики (демаркації, облаштування кордонів, митниць і т.п.) ще потрапляють час від часу у поле зору науковців, то теоретичні аспекти рубіжності практично не розробляються.

Підвищений інтерес до специфіки просторової організації стимулюється й новим баченням сутності регіоналізації та особливостей

територіальних ідентичностей. Історію будь-якої держави неможливо відтворити без врахування територіальних поділів і переділів, які були інструментом завоювань і підкорень, важелем економічних і культурних впливів. Так само і оптимальну регіональну політику неможливо вибудувати без врахування сукупної дії тих доцентрових і відцентрових процесів, які в кінцевому рахунку визначають обриси території і систему територіальної організації.

Зростання питомої ваги територіальних чинників у житті суспільства відбувається під безпосереднім впливом сучасних глобалізаційних процесів. Простір розвивається за своїми законами, і процеси притягання і відштовхування у ньому рідко є урівноваженими. Жодна держава не може ігнорувати пряму залежність людини і соціуму від дії просторових чинників, але успішність її внутрішньої політики прямо залежить від врахування територіального імперативу. Проголошений в Україні після здобуття незалежності курс на створення демократичної правової держави і ринкової соціально орієнтованої економіки зумовив потребу у докорінній трансформації управлінських важелів, у тому числі й механізмів територіальної організації. Підтримання балансу місцевих та загальнодержавних інтересів – головна умова успішності децентралізації державного управління, яка почала активно впроваджуватися в суспільно-політичне життя регіонів України.

Продуктивне подолання імперської і радянської спадщини територіальної організації немислиме без предметного, неупередженого дослідження соціокультурного контексту життя територіальних спільнот, які стали об'єктами завоювань і політичних експериментів держав-метрополій. Те, що територія сучасної України склалася з частин, які впродовж віків існували в різних державних організаціях, наклало виразний відбиток не лише на її регіональну структуру, але й на регіональну ідентичність. Розвиваючись у складі різних держав, український етнос не тільки зазнав значних асиміляційних впливів – російських, польських, австрійських, угорських та інших, але й був змушений пристосовуватися до нав'язаних йому форм територіального устрою. Сучасні українські регіони відрізняються один від одного не лише господарською та соціальною структурою, але й суспільними настроями; у них відмінні зовнішні орієнтації, специфічні етноконфесійні проблеми.

Нові акценти в систему територіальних зв'язків вносить транскордонне співробітництво, активним учасником якого є Україна. Юридично оформлені єврорегіони, створені у прикордонних ареалах України, виходять за рамки ustalених в країні адміністративно-територіальних одиниць. Ефективність транскордонного співробітництва залежить від того, якою мірою в процесі створення єврорегіонів враховуються історичні традиції, ментальність населення прикордонних регіонів, суспільні настрої тощо. Мінімізація ймовірних ризиків, зумовлених не в останню чергу тривалим розвитком відповідних соціумів у складі різних державних організацій, перебуває у прямій залежності від ступеня наукового дослідження територіального

чинника у формуванні національної стратегії та специфіки ціннісних орієнтацій й поведінкових стереотипів в регіонах України.

Враховуючи складне переплетення в українській історії зовнішніх впливів і внутрішніх протиріч, що зумовили процес постійного зміщення внутрішніх кордонів (між мовними та етнічними групами, державами, релігіями, політичними та культурними системами), а також складності, що виникають у процесі сучасної транскордонної взаємодії, можна розглядати проблеми території, простору, кордонів і прикордоння як одні з важливих складників концепції національної безпеки та національної стратегії. Адже загрози сепаратизму зазвичай виникають у пограничних ареалах, бо територія на пограниччях – цінність особлива, але значною мірою контроверсійна у свідомісному вимірі. Багатовікове спільне проживання поруч або на одній території різних етносів, представників різних конфесій, носіїв різної ментальності часто має не об'єднуючий, а радше конфронтаційний потенціал. Не доводиться вже говорити про те, що простеження регіональної специфіки порубіжних територій уявляється надзвичайно потрібним та своєчасним завданням з точки зору політичної практики. Без її наукового осмислення неможливо виробити оптимальні стосунки центру та периферії, налагодити регіональну взаємодію різних територіальних структур, виробити дієві моделі регіональної інтеграції в контексті збалансування регіональних і державних інтересів в умовах суспільних трансформацій та геополітичних криз ХХ – початку ХХІ ст.

Мета, завдання програми

Метою програми є комплексний аналіз етапів і особливостей процесу формування цілісного соціокультурного простору України як стратегічного завдання національної безпеки держави та суспільної консолідації нації. Наукове забезпечення єдності українського простору, його цілеспрямована розбудова та захист від різноманітних впливів є запорукою національного суверенітету та реалізації стратегічних пріоритетів держави. Порушення просторової цілісності обумовлює істотні відмінності у системах цінностей, ідей, стереотипів та створює підґрунтя для міжрегіональних конфліктів, "цивілізаційних розламів", сепаратистських настроїв та практик. Дослідження специфіки історичного розвитку приграничних ареалів та осмислення наслідків "пограничних" культурних взаємовпливів і політичних протистоянь – реальна гарантія розв'язання нагальних проблем, пов'язаних із конфліктами інтересів і цінностей в умовах "гібридної війни", пошуком моделей примирення та консолідації української нації.

В ході реалізації програми передбачається виконання таких **завдань**:

- теоретичне обґрунтування значення цілісності соціокультурного простору України з метою запобігання проявам ціннісно-світоглядного розшарування українського суспільства та поширення сепаратизму;
- осмислення культууроутворюючих чинників, що забезпечують зонування й районування країн, дослідження меж і специфічних особливостей територіальних соціумів, аналіз відповідних ментальностей й ідентичностей;
- концептуалізація порубіжжя як контактної-конфліктної зони, простеження еволюції розвитку пограничних територій у тривалому часовому діапазоні, з'ясування переваг і вад пограниччя, дослідження механізмів взаємодії, взаємопритягання й взаємовідштовхування на міждержавних, міжкультурних, міжрелігійних та інших "стиках";
- простеження витоків культурного синтезу, культурного регіоналізму й сепаратизму на теренах українського соціокультурного простору; репрезентація варіативності соціокультурних кодів на порубіжжі і відповідних відмінностей у світосприйманні, історичному мисленні і культурній пам'яті;
- аналіз особливостей "фронтирного" типу української самосвідомості, сформованого не стільки геополітичними впливами й інтеграційними заходами держав-метрополій, скільки специфічністю соціальної стратифікації, особливостями освоєння територій, релігійними й міжетнічними протистояннями;
- дослідження антропологічної складової проблеми пограниччя та процесу формування соціокультурного типу "людини порубіжжя" проблемних територій в контексті правової свідомості, правової й політичної культури;
- осмислення функціонування контрверсійних практик історичної пам'яті у соціокультурному просторі України, наявності конкуруючих ідеологій та феномена роздвоєння культурної пам'яті на пограниччях;
- аналітична оцінка результативності системної інформаційно-культурної політики реінтеграції територій, які постраждали від зовнішньої агресії, до українського соціокультурного простору, розробка рекомендацій щодо активізації процесу соціальної, політичної, ментальної інтеграції населення цих територій в український соціум.

Структура (основні проблемно-тематичні розділи) програми

- Дослідження кордонів та прикордоння в системі сучасного соціогуманітарного знання (*проблеми кордону як архетипу соціокультурного простору, чинника порубіжжя в історичній долі України, "роздвоєння" культурної пам'яті на стиках цивілізацій, державних та етнічних кордонах*);
- Еволюція просторової організації України (*проблеми адміністративно-територіального устрою, особливостей розселення, формування демографічної структури, напрямів й характеру колонізаційних потоків, владних відносин, геополітичних стратегій метрополій та сусідів*);
- Особливості соціокультурної ідентифікації в умовах трансформаційної динаміки та геополітичних криз (*проблеми ідентичності та*

ментальності, регіональної асиметрії та ціннісних розмежувань, транскордонних суперечностей, міжетнічних, етнопсихологічних, конфесійних та інших відносин в пограничних ареалах);

– Пограничний соціум як соціокультурний феномен (*проблеми вимушених переселенців, міграцій, культурної пам'яті та місцевої ідентичності, регіональної самосвідомості та субкультури*);

– Соціокультурний простір України в контексті стратегії національної безпеки (*проблеми захисту суверенітету та територіальній цілісності, зовнішньополітичних викликів і непорушності кордонів, безпекових параметрів кордонної стратегії*).

Основні очікувані результати виконання програми

1. Вдосконалення наявної наукової методології та методики дослідження соціокультурного простору України, орієнтованої на зміцнення єдності держави, зменшення диспропорцій у регіональному розвитку, оптимізації системи управління по лінії "центр – регіон".

2. Інтеграція територіальних проблем у контекст наукового дискурсу взаємодії соціального простору й соціального часу та з'ясування на конкретному історичному матеріалі глибинних витоків непорозумінь і конфліктів, які сьогодні гальмують формування спільного духовного простору і єдиної політичної нації.

3. Моніторинг процесів суспільної регіоналізації в країні та виявлення причин і наслідків існуючого різноманіття культурних форм і поведінських реакцій, особливостей соціонормативної і політичної культури регіонів, етнічної, конфесійної структури населення.

4. Практичне виявлення регуляторів національної самосвідомості й становлення нового типу міждержавних, міжетнічних, крос-культурних відносин.

5. Формування дієвої стратегії реалізації програми децентралізації, в основі якої передбачається перехід від адміністративних методів управління до економічних, синхронних з європейськими методами організації простору.

6. Підготовка рекомендацій для органів державної влади щодо:

– удосконалення розробки наукових основ регіональної політики України на базі вирішення соціальних, політичних, гуманітарних та інших завдань;

– формування концепції адміністративно-територіального реформування та практичного впровадження нового адміністративно-територіального поділу України;

– регіональних особливостей процесу децентралізації, критеріїв типологізації регіонів на основі історичного досвіду та світової практики регіоналізації;

– аналізу витоків і проявів сепаратизму і завданих ним втрат;

– оптимізації політики реінтеграції окупованих територій до українського соціокультурного простору.

Крім того, буде розроблено евристичну модель територіально-політичної взаємодії між центром і регіонами на основі зміни функцій як центральної, так і місцевої влади. Тим самим будуть репрезентовані конкретні рекомендації щодо обов'язкового врахування у процесі подальшої децентралізації традицій і вад вітчизняної системи територіальної організації у контексті євроінтеграційних процесів.

Виконання програми дозволить з'ясувати внутрішні чинники непорозумінь і конфліктів, які сьогодні гальмують формування спільного духовного простору і єдиної політичної нації. Примноження наукових знань про специфіку формування соціокультурного простору держави дасть змогу вітчизняним елітам краще усвідомити роль і місце України в сучасному світі і наблизити її до входження у європейський політичний простір.

Основні результати досліджень за програмою будуть представлені у монографічних працях, науково-аналітичних доповідях, наукових записках для вищих органів державної влади, центральних органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, рекомендаціях стосовно вироблення системних пропозицій щодо вдосконалення державної регіональної політики, статтях у періодичних і продовжуваних наукових виданнях, підручниках і навчальних посібниках. З метою популяризації результатів досліджень вони будуть представлені на вітчизняних і міжнародних конференціях, круглих столах, у мас-медіа та мережі Інтернет.

Термін виконання Програми – 2019-2021 роки.

Орієнтований обсяг фінансування Програми – 1524 тис. грн. на рік.

ЗАТВЕРДЖЕНО
розпорядженням Президії НАН України
від 27.02.2019 № 129

ПОЛОЖЕННЯ

про наукову раду цільової програми наукових досліджень НАН України
«Соціокультурний простір України у формуванні національної стратегії:
територіальні ідентичності, ідентифікаційні символи, ментальні практики»

1. Наукова рада цільової програми наукових досліджень НАН України «Соціокультурний простір України у формуванні національної стратегії: територіальні ідентичності, ідентифікаційні символи, ментальні практики» (далі – рада) створюється з метою розв’язання завдань забезпечення якісної наукової експертизи, конкурсного відбору поданих установами запитів на проведення наукових робіт, формування переліку завдань цільової програми за результатами конкурсу у формі наукових проєктів, координації робіт установ-виконавців.

Рада є колегіальним науково-консультативним органом управління цільовою програмою, визначає стратегію її формування та напрями реалізації, сприяє вирішенню питань ресурсного забезпечення робіт за цільовою програмою, розглядає стан і результати їх виконання.

Склад ради затверджується Президією НАН України та може змінюватися на різних етапах формування та виконання цільової програми.

До складу ради цільової програми має входити не менше половини осіб, які не є працівниками НАН України.

2. Основні завдання ради:

- аналіз стану та перспектив розвитку наукових досліджень в Україні та за кордоном з проблем, на розв’язання яких спрямована програма;
- визначення умов проведення конкурсу за програмою, критеріїв розгляду поданих на конкурс запитів;
- організація проведення якісної наукової експертизи проєктів із залученням сторонніх експертів;
- організація контролю за виконанням завдань програми, аналіз отриманих результатів, визначення перспективних напрямів подальших досліджень;
- розгляд презентаційних і звітних доповідей керівників проєктів програми, підготовка узагальнюючих звітів про виконання програми;
- підготовка пропозицій щодо конкурсного відбору проєктів та обсягів їх фінансування, ресурсного забезпечення програми;
- інформування наукової громадськості про свою діяльність і результати виконання програми.

3. Основні засади роботи ради:

- рада збирається на своє засідання в разі потреби, як правило, не рідше 2 разів на рік;
- рішення приймаються простою більшістю голосів присутніх членів ради та оформляються відповідним протоколом;
- при рівній кількості голосів голос голови ради є вирішальним;
- голова ради – керівник цільової програми забезпечує розроблення концепції цільової програми, може створювати робочі групи з провідних вчених НАН України та сторонніх експертів для проведення експертного відбору запитів на виконання наукових робіт у рамках конкурсів, а також для поточного контролю за виконанням завдань цільової програми, підготовки матеріалів та пропозицій для їх розгляду на засіданні наукової ради, вирішення організаційних питань;
- загальне керівництво роботою ради та контроль за її діяльністю здійснює Президія НАН України.

СКЛАД

наукової ради цільової програми наукових досліджень НАН України
«Соціокультурний простір України у формуванні національної стратегії:
територіальні ідентичності, ідентифікаційні символи, ментальні практики»

1.	СМОЛІЙ Валерій Андрійович	–	академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАН України, академік НАН України (голова ради)
2.	МАЙБОРОДА Олександр Микитович	–	заступник директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, член-кореспондент НАН України (заступник голови ради)
3.	БАКІРОВ Віль Савбанович	–	ректор Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна, академік НАН України
4.	БУСУЙОК Діана Вікторівна	–	доцент юридичного факультету Київського національного університету ім.Т.Г.Шевченка, доктор юридичних наук
5.	ГОРБАТЕНКО Володимир Павлович	–	провідний науковий співробітник Інституту держави і права ім.В.М.Корецького НАН України, доктор політичних наук
6.	СТАВНЮК Віктор Васильович	–	завідувач кафедри історичного факультету Київського національного університету ім.Т.Г.Шевченка, доктор історичних наук
7.	ШЕВЧЕНКО Лариса Іванівна	–	завідувач кафедри Інституту філології Київського національного університету ім.Т.Г.Шевченка, член-кореспондент НАН України
8.	МАТВІЙЧУК Лариса Олександрівна	–	учений секретар Відділення історії, філософії та права НАН України, кандидат наук із соціальних комунікацій (секретар ради)

Інформація
Наукової ради цільової програми наукових досліджень НАН України
«Соціокультурний простір України у формуванні національної стратегії:
територіальні ідентичності, ідентифікаційні символи, ментальні практики»
про результати попереднього розгляду запитів, поданих на конкурс у 2019 році

№ п/п	Назва проекту	Установа-виконавець	Науковий керівник
I. Проекти, допущені до участі у конкурсі			
1			
...			
II. Проекти, не допущені до участі у конкурсі			
1			
...			

Голова Наукової ради програми

(підпис)

Секретар Наукової ради програми

(підпис)

Інформація

Наукової ради цільової програми наукових досліджень НАН України
«Соціокультурний простір України у формуванні національної стратегії:
територіальні ідентичності, ідентифікаційні символи, ментальні практики»
щодо проектів, що беруть участь у конкурсі в 2019 році

№ п/п	Назва проекту, керівник, установа-виконавець, обсяг фінансування згідно із запитом	Зміст і новизна проекту, обґрунтування його переваг порівняно з існуючими аналогами	Опис наукової продукції, яка буде створена в результаті виконання проекту, способів її використання в суспільній практиці (із зазначенням назв і адресатів аналітичних матеріалів, що будуть підготовлені)
Розділ 1. Дослідження кордонів та прикордоння в системі сучасного соціогуманітарного знання			
1			
...			
Розділ 2. Еволюція просторової організації України			
Розділ 3. Особливості соціокультурної ідентифікації в умовах трансформаційної динаміки та геополітичних криз			

Розділ 4. Пограничний соціум як соціокультурний феномен			
Розділ 5. Соціокультурний простір України в контексті стратегії національної безпеки			

Голова Наукової ради програми

(підпис)

Секретар Наукової ради програми

(підпис)

Рейтингова оцінка

**Наукової ради цільової програми наукових досліджень НАН України
«Соціокультурний простір України у формуванні національної стратегії:
територіальні ідентичності, ідентифікаційні символи, ментальні практики»
проектів, що беруть участь у конкурсі в 2019 році**

№ п/п	Дата, номер реєстрації проекту	Назва проекту, установа-виконавець, науковий керівник	Обсяг фінансування згідно із запитом, тис. грн.	Висновки наукової експертизи проекту	Рейтингова оцінка (починаючи від 1 як найвищої оцінки і далі за кількістю поданих проектів)
1					1
...					2
					3
					...

Голова Наукової ради програми

(підпис)

Секретар Наукової ради програми

(підпис)